

АНАЛИЗА НА КОЛОРОНИМИ ВО ПОЕЗИЈАТА НА АЦО ШОПОВ

Александра Чиварзина
Институт славяноведения РАН
mss-vah@yandex.ru

Апстракт: Анализата на поетските творби на Ацо Шопов покажа кои термини и во каков сооднос ги користел поетот. Колоронимот *црн* игра главна улога во колористичкиот корпус на зборови. Концептот на црното вклучува не само деривати од словенскиот корен, туку и турцизми и други контекстуални синоними. Во песните црното се споменува и во различни компаративни конструкции со референтни објекти од соодветната боја. Доминантноста на црната боја не се должи само на симболиката на жалост и смрт што се пробивала во фазите на работата од воениот период, туку и на бесконечноста и убавината на космосот, како и на патувањето до «црниот континент». Останатите колороними се многу поретки. На второто место по употреба се термини кои спаѓаат во концептот на бело. Дериватите од колороними за црвено и зелено се подеднакво чести, но двојно поретки од оние на црно и бело. Црвената боја традиционално се поврзува со крвта и огнот. Зелената се користи при опишување на растителниот свет. Поретки се колороними за сината боја и нејзините нијанси, кои се среќаваат главно во традиционалниот опис на небото и водата. Меѓу ретките термини има оние за сива боја, кои се користат во директно и во фигуративно значење. Обично златната боја не спаѓа во колористичкиот систем, но во пронајдените контексти делува како синоним за жолт, па затоа во рамките на соодветниот концепт го анализираме во статијата. Боите и нивните колороними во песните на Ацо Шопов се користат во нивните примарни и во традиционалните фигуративни значења.

Клучни зборови: *системот на боите, Ацо Шопов, македонски јазик, јужнословенски јазици.*

Колоронимите ги превнесуваат боите на околниот свет во јазикот, а во поетскиот дискурс симболично ја отсликуваат душевната состојба на лирскиот херој. Анализата на поетските творби на Ацо Шопов покажа кои колороними и во која пропорција ги употребувал поетот. Од прво треба да забележиме дека зборовите што означуваат бои се доста ретки во овој корпус на текстови: од сите поетски збирки имаме приближно само 200 примери. Наредната анализа ќе започнеме според фреквенцијата на колороними.

1. Црн.

Означувањето за црно го зазема главното место меѓу сите имиња на боите во текстовите на поетот. Концептот на црно вклучува не само деривати од главниот словенски корен *црн* (**čьrnъ(jь)*), туку и колоронимот од турското потекло *кара* (тур. *kara*), имено, како дел од зборот *каракамен*¹. Контекстуалните синоними за црно се: *темен* (*потемнет*), *земјан*², *исчаден*³. Црното се споменува во компаративните конструкции со референтни објекти од соодветната боја (*како црна смола*⁴, *како од црница*⁵). Преовладувањето на црната боја во песните се должи на жалосната симболика што проникнува во фазите на работата од воениот период и губењето на блиските пријатели. Ова традиционално фигуративно значење на колоронимот *црн* се среќава и во рамките на фразеолошките единици (спор. *завие во црно*)⁶:

*Пројури времето – срна,
сал тешка остави трага.*

В тага те завија црна

*Родино моја драга!*⁷

Стандардот на црно е темнината на ноќта. Овој живописен пример се одразува и во епитетите на Ацо Шопов. Во таквите илустрации се чувствува симболичното значење на непостојењето, кое стои зад црното. Црната боја ја симболизира и длабочината, и бесконечноста, а во исто време и убавината на космосот.

*Вечерва умира нешто,
нешто што нема име.*

Црно млеко некој пие од облаците,
а некој од право виме.

*Добра ноќ*⁸.

Црн може да го означува и крајниот интензитет на бојата, заситеноста на онаа. Значи, во јужнословенските јазици, а особено во македонскиот, црвеното вино се нарекува црно: *црно вино* (Friedman 2011). Во песната «Има долу една крв» го среќаваме епитетот – *црна крв*, како и други епитети кои ја засилуваат бојата: *густа, стара, црна крв*⁹.

За разлика од белата боја, црната има негативна симболика, е поврзана со несреќа, нечистотија, смрт, со демонски принцип (Белова 2012). Црната

¹ Петта молитва на моето тело.

² Ноќта на огнот.

³ Квечерина.

⁴ Има долу една крв.

⁵ Август.

⁶ Загледан во океанот.

⁷ На Грамос.

⁸ Добра ноќ.

⁹ Има долу една крв.

боја е обдарена со бројни конотации, па дури и директното значење е обложено со фигуративни, кои играат одлучувачка улога во толкувањето на епитетите што ги одбрал поетот. Ова е особено очигледно за разлика од белата боја. Најархаичните зборови за боја и светлина – бела и црна – го формираа најстабилниот антонимски пар (Бандиловска-Ралповска 2012: 165). Антонимијата на белото и црното се рефлектира и во традиционалната и во елитната култура, каде што белите и црните објекти се наоѓаат во ист контекст, одразувајќи ја спротивноста на значењата зад секоја од боите. Тоа се одразува во поетските творби на Ацо Шопов: на пример, збирката од 1977 се вика «*Црна земја, бела земја*». Патувањето во Сенегал остави неизбришлив впечаток на поетот и придонесе за напливот на дела посветени на «црниот континент». Во оваа колекција црната боја станува мотив, нишка која се провлекува низ сите песни. Сепак, некои од оние претставени во збирката ја поддржуваат антонимијата на двете ахроматски бои и играта со зборовите и значењата: бело наспроти црно и обратно¹⁰. Во песните од другото време исто се среќава и антонимијата на бело и црно. Од работа до работа, слична техника се користи во една строфа, која го нагласува контрастот на бојата и светлината. Еве еден впечатлив пример од диптихот:

<...> **Црни** коњаници, **бели** коњици.

Со лик на свтци – на сидот сурови војници. <...>¹¹

<...> Како црно лале цути ноќта **црна**.

На врв **бели** звона две бакарни зрна. <...>¹²

2. Бел.

Другите термини за боја се поретки. На второто место по употреба се зборовите кои спаѓаат во концептот на бело: *бел, блед, снежен, беаз (Беаз-куле)*. Се разбира, дериватите од **bêlъ* се доминантни.

Меѓу фигуративните значења, пред сè се издвојува значењето «светол, јасен». Денот се нарекува *бел*, не поради тоа што е *бел како снег*, не, бојата не е неговиот признак (дневната светлина ни дозволува да имаме разнобојни шарки и разнобројни бои). Но, белата боја е најсветлата од сите и е спротивна на ноќта и нејзината темнина. И спротивноста на «црна» ноќ на ден, и *белото* на *црното* го објаснува фигуративното значење на «светол, јасен» (Вежбицкая 1996). За архаизмот на ова значење сведочи фиксирањето на различни фразеолошки единици и стабилни конструкции во речниците: *на бела виделина, не видува бел ден* и др. Истите фразеолошки конструкции со фигуративното значење на колоронимот се среќаваат и во следново дело:

¹⁰ Како најубави катрени од народната поезија;

¹¹ Езеро крај манастирот.

¹² Ноќ над езерото крај манастирот.

<...>

*На сите твои брегови прозрачни бранови се извишуваат,
сите те заплискуваат,
сите приграбуваат,
само еден твој брег се капе **во бела виделина**
низ која сурка твојата штотуку насмевната историја¹³*

<...>

Друго фигуративно значење на колоронимот *бел* – «благороден, убав» – се среќава во употребата на епитетот *бело* во однос на водата, поточно морето. Прво, ова се должи на постојаниот епитет за вода – спор. *Бел Вардар*, *Бел Дунав* – во македонските (и пошироко, јужнословенските) фолклорни песни. Второ, тоа се заснова и врз народното име на Егејското Море – *Бело Море*. Иако треба да се забележи дека фигуративното значење овде може да биде истовремено и директно, бидејќи белината на морето може да биде и природен знак, поради белите бранови. Тоа се одразува и во поезијата:

<...>

*Ревна **Белиот Егеј**
под црвен облик скриен¹⁴.*

<...>

3. Црвен.

Дериватите од колоронимите на црвено и зелено се подеднакво чести. И тие ја делат третата позиција во однос на фреквенцијата во корпусот.

Црвено **črv(j)enъ* традиционално се поврзува со бојата на крвта (*ранет црвен галеб*)¹⁵ и огнот (<*сонцето*> *црвенето од радост и жал*)¹⁶ (Вежбицкая 1996). Црвениот цвет редовно делува како метафора за оган, како и парафраза, а црвените капки се метафора за крв. Покрај тоа, црвената боја може да се користи и како метафора за срцето, за јадрото. Оттука гледаме еден жив епитет – *црвеното срце на лебот*¹⁷.

Со оглед на стабилната поврзаност и асоцијациите на црвеното со крвта и срцето, може да се вклучи и *крвав* во концептот на црвено. Сепак, ни се чини дека контекстите што ги анализираме укажуваат дека *крвав* не може да се смета за колороним, дури и покрај традиционалното спротивставување на црното и црвеното, каде колоронимот *црвен* се заменува со *крвав*:

*Три дена на раце те носевме збрана,
со тага и болка во погледот срчен,
и секоја капка од твојата рана*

¹³ Езеро на животот.

¹⁴ На Грамос.

¹⁵ Загледан во океанот.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Треба да бидеме подобри.

ко **крвава** жар ми капеше в срце.

<...>¹⁸

4. Зелен.

Колороними од **zelenъ* се користат при опишување на зеленило. Дури и ако дериватите се јавуваат со различни објекти, зелената боја ни овозможува да ја дешифрираме метафората на растителниот свет. Во следните извадоци од песните на поетот ја читаме желбата да ја врати пролетта, да го врати зеленилото и животот, жалењето за есенската природа која умира:

Го барам својот глас во молкот див на морето
оно се скаменува.

Во жолтата пустина на есента го барам,
оно **ззеленува**¹⁹.

<...>

И не се измени ни со прелив мал
на есента божилото.

Само гранката задржа скриена жал,
жал за **зеленилото**²⁰.

<...>

Падна на ридот, еден штрк
сонува брегови **зелени**.

Му се привидува дека е пак
со јатата иселени²¹.

<...>

5. Син.

Поретки се колоронимите за сина боја и нејзините нијанси (*син* – **sinъ*, *модар* – **madrъ*), кои се наоѓаат главно во традиционалниот опис на бојата на небото и водата (спор. толкувањата во: Мургоски 2005). Сепак, тука, и покрај главните колороними, можеме да најдеме и синоними: *небесен*. Во следниов пример, се чини дека *небесен* се спротивставува на потемна нијанса – *син*. Така, во рамките на една песна може да се види градацијата на боите: од светлите нијанси на небото до темните нијанси на морето, – кои поетот ги користел како техника за засилување на репродукцијата на шарките:

<...>

Пробуди се! Покрај брегот мини,
мини леко и со копнеж тих
во очите **небесни** и **сини**,

¹⁸ Очи.

¹⁹ Го барам својот глас.

²⁰ Лист.

²¹ Штрк.

што огреват пак во мојот стих.

*Пробуди се! Покрај брегот мини,
мини леко и со копнеж тих
во очите **небесни** и **сини**,
што огреват пак во мојот стих²².*

<...>

Овде, меѓу «сините» колороними, има и неологизми карактеристични за јазикот на Ацо Шопов:

<...>

*Биди небо. Биди **синост** моја. Свезди снопје.
Живо време во четири сида.
Забоди се непогрешно в срце. Како копје.
И потпри ме ко каријатида²³.*

Треба да се истакне и длабочината на значењето на лексемата *модар*. Етимологијата на овој колороним сè уште предизвикува прашања: **madrъ* – со нејасна етимологија; прасл. ‘влажен’, спор. лат. *madeo*, грч. *μαδάω, μάδρουν* ‘биде влажен’ (БЕР 4: 202–204; Skok, 1972: 448; ЭССЯ: 101–104). Сепак, јасно е дека оваа лексема не може да се користи за означување на фокусот на сината боја, кој ги вклучува и светлите нијанси. На пример, ако се осврнеме кон дијалектниот материјал и толкувањата снимени од Македонците, можеме да го најдеме следново: *модар човек – со здравје не му е весело* (Горно Коњаре, Куманово), *помодрее од пиње* (Горно Коњаре, Табановце), *помодрее кад умре* (Табановце), *модар – нема спиен* (Младо Нагоричане)²⁴. Значи, карактеристиката на *модар* во однос на личноста е претежно негативна.

Ако се обратиме до екстралингвистичкиот материјал на традиционалната народна култура, ќе забележиме дека сината боја, пред сè, се доживува како темна боја и е обдарена во народната култура со значења кои традиционално ѝ се припишуваат на онаа црната. Ако ја земеме сината боја во контекст на јужнословенската традиција, тогаш таа, заедно со црната, се претставува како боја на смртта и жалоста, се поврзува со мрачен задгробен живот и митски суштества на другиот свет (Белова 2009: 640). На пример, во погребалниот обред, сината боја е и контекстуален синоним за онаа црна: во Охридскиот Регион жените во жалост носеа сини шамии (ЕМ 1998: 269); или, на пример, елементите на невестинската свадбена облека од сината боја ја симболизираа привремената смрт и «транзицијата» од еден статус во друг (Узенева 2010: 66).

Ова значење на *модар* се манифестира во песните на поетот: спор.: *модар јаглен, до дно во модрината, модра од тага исплакана*:

²² Мечтаење крај брегот на езерото.

²³ Песна.

²⁴ Собственные записи 2018 г.

Птица устрмена. Стрвнина.
 Исправен нор со закана.
 Глуне езерската поврвнина,
Модра од тага исплакана.
 Темниот удар на крилото
 темно ја сече **модрината**.
 Блеснува на студенилото
 рибата в клунот раскината²⁵.
 <...>

Можеме да претпоставиме дека бојата означена со лексемата *модар* е блиска до авторот. Двата главна збора – *син* и *модар* – се користат поеднакво често. Врз основа на тоа заклучуваме дека во уметничкиот јазик на Ацо Шопов има градација на нијанси, во која има небесно-сино – *небесно*, – што на руски се пренесува со лексемата *голубой*, – има неутрална ознака на сино – *син*, а има колороним за означување темни, длабоки нијанси – *модар*.

6. Сив.

Меѓу ретките колороними се *сив* (и.-е. **kei-*) и *сур* (мрп. *surli / -orle*) кои што се користат како во директно, така и во фигуративно значење.

Така, го среќаваме зборот *сур* за да ја означат природната боја на камења, карпи: *сурите карпи*²⁶; а *сив* – за лошото осветлување: *В собата станало сиво*²⁷. И, исто така, наоѓаме употреба на колоронимот *сив* во преносна смисла – 'досадно, секојдневно': *Денот е сив од умирање*²⁸.

Колоронимите за сиво традиционално се толкуваат во однос на бојата на пепелта: **Сив** *adj* 1. *што има боја меѓу бела и црна, како **пепел** или олово* (Мургоски, 2005). Тоа се рефлектира и во песните, на пример, во следнава песна има живописен образ: *цносиви сништа – пепелишта*²⁹. Овие *сништа – пепелишта* не само затоа што раскажуваат за минатото, за заборавеното и изгубеното, изгореното, туку и соодветното име на бојата ја нагласува нивната нејасност, маглина и темнина. Поетот многу добро го чувствува јазикот и ги комбинира директното и фигуративното значење на лексемата, ги комбинира директната и скриената споредба.

7. Други ретки колороними.

Други имиња на боите, наиме *лилав* и *жолт*, се наоѓаат во поединечни песни и во истите се употребуваат заедно други колороними.

²⁵ Лов на езерото.

²⁶ Очај пред тврдината.

²⁷ На Грамос.

²⁸ Лов на езеро.

²⁹ Телото е неподвижно, а крвта не мирува.

7.1 Лилав.

Освен *лилав*, нема други лексеми за нијансите на виолетовата боја. И тоа се среќава во рамките на само една песна:

<...>

Се палат лисје **како лилав темјан**.

а огнот молчи. Црн. Потемнет. Земјан.

Се палат лисје **како темјан лилав**.

А огнот молчи. Ноќ во корен жилав³⁰.

7.2 Жолт, златен.

Жолт се среќава во две песни во основното значење на лексемата³¹. Сепак, на неговиот концепт може да му се припише уште еден збор – *златен*. Златен не спаѓа во колористичките термини, но во пронајдените контексти делува како синоним за *жолт*, па затоа се анализира во рамките на соодветниот концепт. Во делата на Ацо Шопов најдовме две форми: *златен*, *златест*. Лексемата се среќава и во насловот на делото «*Златен* круг на времето»:

<...>

Чекаш некое село,
в куќиче задружно, бело,
кај жита **златести** класат,
и мирно, прснати в гора,
стадата здружни пасат³².

<...>

<...>

Некогаш, велам и ти како децата
си играше со пеперуга в рака
а од нивниот **златен** прав
цутеа вишните во твојата градина³³.

<...>

7.3 Шарен.

Лексемата *шарен* во некои контексти од македонскиот јазик може да се приближи до колоронимот и може да се толкува како оној: спор. *црвен како шарено јајце*, *шарен е во лицето*. Но, врз основа на пронајдениот поетски материјал на Ацо Шопов и врз примерите со лексемата *шарен* во неговите песни, овој збор не може да се толкува за полноправен колороним, па затоа понатаму не се анализира.

³⁰ Ноќта на огнот.

³¹ Лист; Го барам својот глас.

³² Простевај, роден кат.

³³ Долго живеам на ова место.

Во поезијата на Ацо Шопов се користат токму словенските лексеми, со редок исклучок на турцизмите, последните често се условени со името на објектот: на пример, *беаз-куле*, *каракамен*, *сур карпи*. Во колористичкиот систем на Ацо Шопов веќе нема турцизми.

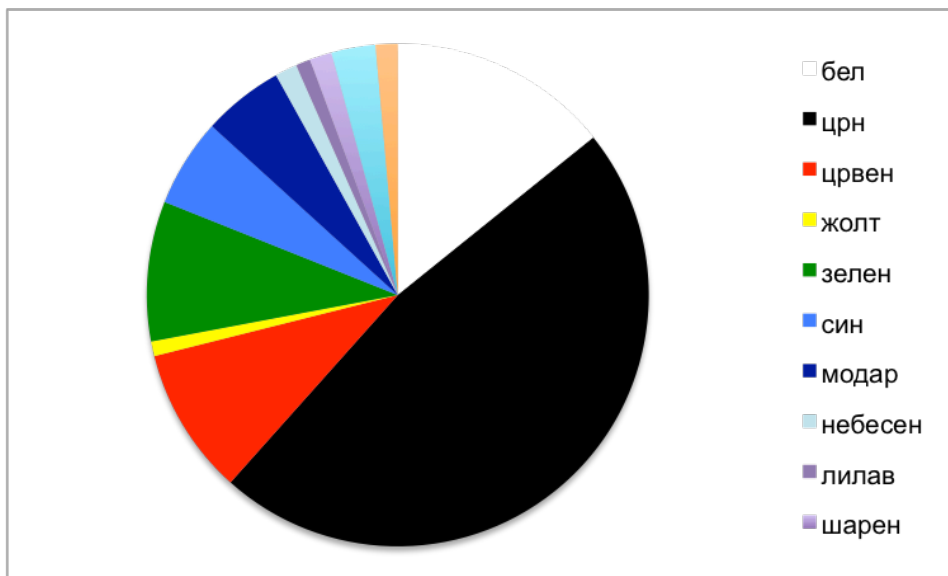
Апсолутно мнозинство од анализираниите контексти е исполнето со термините на црната боја (повеќе од 50 % употреби). Понекогаш тоа се среќава во опозицијата или комбинацијата со бело и црвено, еднаш – со сива боја. Ова се должи, од една страна, на трагичното расположение на воениот период, од друга страна, и на живите впечатоци по патувањето на «Црниот Континент». Покрај тоа, црното се поврзува со космосот, самиот колороним станува синегдоха во однос на Вселената и нејзината убавина. Широкиот опфат на значењата на црното во јазикот и во културата придонесува за распрстранетоста на овој колороним и во делата на Ацо Шопов.

Интересно е што колоронимите се наоѓаат главно во групи, собрани во кластери. Односно, тоа значи, дека во песна или воопшто нема термини за боите, или има само за црна боја, или неколку различни колороними се среќаваат заедно. Ова укажува дека поетот намерно прибегнал кон боите, «шарејќи» ја својата песна.

Боите во делата на Ацо Шопов се употребуваат како во нивните примарни значења (црно – ноќ, бело – снег, црвено – крв и оган, зелено – растенија, сино – небо и море, сиво – пепел, што се одразува и во споредбените конструкции и во низите на синонимите во самите текстови на песните), така и во традиционалните фигуративни значења (црно – жалост, бело – светлина, луѓе, убавина, црвено – смрт, љубов, сино – тага).

Гледаме дека Ацо Шопов не само што сакал неологизми и живи нови споредби, туку и си поигрувал и со традиционалните значења, облекувајќи ја својата мисла во препознатливите слики со помош на колороними и користејќи ги познатите метафори.

Како заклучок, приложуваме еден дијаграм на дистрибуцијата на пронајдените колороними според соодветните бои (слика 1).

Слика 1. Дистрибуцијата на пронајдените колороними во поезијата на Ацо Шопов.

Референци

- [1] Бандиловска-Ралповска, Е. (2012). Антонимијата во семантичкиот систем на боите. *Современите лингвистички истражувања во македонистиката (Зборник на трудови од научниот собир 2011)*. Скопје: Институт за македонски јазик «Крсте Мисирков», 2012. С. 165.
- [2] Белова, О.В. (2012). Черный цвет. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*. Под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва: Международные отношения, 2012. Том 5 (С-Я). С. 513–518.
- [3] *Български етимологичен речник*. Съст.: В. И. Георгиев; съст.: [и др.], Българска акад. на науките, Ин-т за български език. Въ 7 т. София, 1971–2012.
- [4] Вежбицкая, А. (1996) Обозначение цвета и универсалии зрительного восприятия. *Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари, 1996. С. 231–291.
- [5] Димитровски, Т., Ширилов, Т. (2008). *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Во 3 т. Скопје: Огледало, 2008, 2009, 2012.
- [6] *Извори за българската етнографија*. Том 3: Етнографија на Македонија. Материали од архивното наследство. София: АИ «Проф. Марин Дринов», 1998. Т. 3. С. 269.
- [7] Мургоски, З. (2005). *Речник на македонскиот јазик*. Скопје: Филолошки факултет «Блаже Конески», 2005
- [8] Плотникова, А. А. (2004). *Этнолингвистическая география Южной Славии*. Москва: Индрик, 2004.

- [9] Седакова, И. А. (2001) Цветообозначения и их символика в славянских родинах. *Кодови словенских култура. Боје*. Гл. уред. Д. Ајдачић. Београд: АД Штампарија, 2001. No 6. С. 57–65.
- [10] Узенёва, Е. С. (2010). *Болгарская свадьба: этнолингвистическое исследование*. Москва: Индрик, 2010.
- [11] *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*. Москва: Наука, 1974–2011.
- [12] Friedman, V. (2011). *Balkanisms of Color: Black, and White, and Red All Over. Балканский спектр: от света к цвету (Балканские чтения 11. Тезисы и материалы)*. Редкол. М. М. Макарецев, И. А. Седакова, Т. В. Цивьян. М.: ПРОБЕЛ-2000, 2011. С. 63–66.
- [13] Skok, P. (1972). *Etimologijski rjecnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1972.

ANALYSIS OF THE COLORONYMS IN THE POETRY OF ACO ŠOPOV

Alexandra Chivarzina

Institute of Slavic Studies, Russian Academy of Sciences

Abstract: The analysis of Aco Šopov's poetic works showed which color terms and in what proportion the poet used. The color term for black plays a major role in the coloristic word corpus. The concept of "black" includes not only derivatives from the Slavic root, but also Turkisms and other contextual synonyms. In the poems, black is also mentioned in various comparative constructions with the reference objects of the corresponding color. The predominance of black is not only due to the symbolism of mourning and death that permeated the stages of the poet's work from the war period, but also to the cosmos infinity and beauty, as well as the journey to the "black continent". The other coloronyms are rarer. In second place in terms of use are the color terms within the concept of "white". Coloronym derivatives for red and green are equally common but twice as rare as those for black and white. Red is traditionally associated with blood and fire. Green is used when describing plant life. Less common are coloronyms for blue and its shades, which are found mainly in the traditional description of the sky and water. Among the rare terms there are those for gray, used in a direct and figurative sense. Usually, the golden color does not belong to the color system, but in the found contexts it acts as a synonym for yellow, so we analyze it within the corresponding concept in the article. Colors and their coloronyms in Aco Šopov's poems are used in their primary and traditional figurative meanings.

Key words: *system of color terms, Aco Šopov, Macedonian language, South Slavic languages.*